

Валентина МЕДВЕДЄВА,
в. о. мол. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

БІБЛІОТЕЧНІ ЗАКЛАДИ В УМОВАХ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Стаття присвячена сучасній бібліотеці, її реакції на процеси інформатизації, її діяльності щодо створення й удосконалення як нових видів інформаційно-аналітичної продукції, так і нових форм бібліотечного обслуговування.

Ключові слова: інформатизація суспільства, інформаційні ресурси, бібліотечна система, інформаційно-аналітична діяльність, інформаційні технології.

Інформація нині стає дедалі важливішим економічним, політичним та соціальним ресурсом людства. Її ефективне використання передбачає вдосконалення процесів керування даним ресурсом, мобілізацію усіх активних членів суспільства на постійну самоосвіту. За таких умов різко зростає роль бібліотек [1].

Сьогодні в країні набирає сили процес адаптації інформаційно-бібліотечного обслуговування до змін у економічному та соціально-політичному житті. Бібліотеки, намагаючись адекватно відповідати на суспільні запити, наповнюють свою діяльність новим змістом, а саме: інформатизують усі сторони своєї діяльності. Якщо раніше основною функцією бібліотек було лише збереження накопичених людством знань, то останнім часом активізувався процес їх перетворення на потужні науково-інформаційні центри. Для цього створена необхідна правова база, в основі якої лежить Закон України від 4 лютого 1998 р. «Про національну програму інформатизації» [4].

Загалом оновлення бібліотечної діяльності пов'язане із сучасним рівнем розвитку інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), розширенням можливостей доступу до інформації для всіх категорій користувачів, удосконаленням доступу до міжнародних джерел інформації в галузі освіти, науки та культури, створенням середовища, яке покликане підготувати майбутнє покоління до життя в інформаційному суспільстві [7].

Дедалі зростаючі суспільні запити на інформацію активізують процеси кооперації інформаційних ресурсів фондів бібліотечної системи України, сприяють налагодженню механізмів швидкої та якісної доставки необхідних інформаційних продуктів замовнику з будь-якої точки системи.

У перспективі має відбуватися створення єдиного всеукраїнського інформаційного простору, з виходом на глобальні інформаційні ресурси.

Досягнення цієї мети передбачає вирішення таких завдань:

- створення сучасної, уніфікованої для системи об'єднаних бібліотек бібліотечно-бібліографічної інформації;

- переведення наявної інформації на зручну для системного користування систему носіїв, оцифрування найбільш затребуваної і суспільно важливої інформації;

- організація й розроблення методик ефективного використання електронних бібліотек на основі більш чіткого використання електронних текстів;

- підготовка інформаційних ресурсів для ефективного використання їх суспільними інститутами, вироблення методик дистантного обслуговування користувачів;

- організація комплектування інформаційними ресурсами бібліотек, у т. ч. електронними, відповідно до змісту тих завдань, що стоять перед суспільством;

- формування власних інформаційних баз, сховища даних на основі інформації, виготовленої власними силами;

- вироблення стратегії забезпечення доступу через Інтернет до бібліографічної інформації і повнотекстових баз даних (БД) у глобальному інформаційному просторі;

- забезпечення користувачів електронними засобами пошуку й обслуговування запитів на інформаційні ресурси бібліотеки, а також здійснення аналізу якості цієї роботи в постійному режимі.

Одним з важливих засобів реалізації цих завдань у бібліотеках є підвищення рівня комп'ютеризації всіх технологічних процесів, що звільняє фахівців від рутинної праці, дає змогу створити користувачам ефективний і комфортний інформаційний сервіс.

Як зауважує проф. Я. Л. Шрайберг, «автоматизація бібліотечно-інформаційної діяльності – це прояв не лише сучасного науково-технічного розвитку, а й соціального прогресу: забезпечується не лише своєчасний і швидкий доступ користувачів до інформації та першоджерел, але загалом створюються умови для реалізації одного з головних принципів відкритого суспільства – принципу загальної доступності інформації та публікацій» [6].

Що характерно, впровадження сучасних технологій в обслуговування користувачів не тільки підвищує ефективність використання ресурсів бібліотеки, полегшує шлях користувача до інформації, а й підносить суспільну значущість бібліотек. Комп'ютеризація бібліотечних процесів, вдосконалюючи технології бібліотечної справи, вносить зміни в сам зміст бібліотечної роботи. Зростає активність у взаєминах з читачами,

переглядаються вимоги до бібліотечного сервісу, індивідуальних форм інформаційного забезпечення і, як наслідок, показників якості професійної діяльності.

Виходячи з вищесказаного, можна виокремити основні чинники, що прискорюють сучасну еволюцію бібліотечної справи:

- державна політика, спрямована на інформатизацію суспільства;
- розширення асортименту запитів користувачів, що потребує різноманітної, повної та якісної інформації (сучасна бібліотека, яка прагне задовольнити дедалі зростаючі потреби відвідувачів, не може існувати лише за рахунок власного інформаційного потенціалу, тому виникає необхідність у створенні та використанні загальних інформаційних ресурсів);
- технічне переустаткування бібліотечної сфери;
- зростання інформаційних потоків, загострення проблем відбору й обробки інформації (бібліотеки мають забезпечувати інформацією користувача оперативно, адже з часом вона до певної міри втрачає свою актуальність).

Необхідно зауважити, що дедалі більш прогресуюча інформатизація суспільства змінює потреби користувачів бібліотечним сервісом, при цьому зазнає якісних змін їх структура, формуються нові читацькі пріоритети і все це зрештою справляє вплив на склад інформаційних ресурсів бібліотек [5, с. 37–39].

Сьогодні бібліотеки, маючи змогу розкрити все багатство власних фондів, пропонують нові послуги, у них з'являється можливість максимально повно задовольняти запити користувачів:

- забезпечується доступ користувачів до електронних баз даних безпосередньо в бібліотеці;
- надається доступ до інформації на новітніх носіях інформації (відкриття інтернет-класів, відеоабонементів, фондів CD-ROM);
- стають доступними повнотекстові бази даних на електронних носіях, створених бібліотекою або придбаних нею;
- відвідувачі мають змогу користуватися можливостями Інтернету, електронної пошти завдяки відкриттю відповідних інформаційно-ресурсних центрів у бібліотеках;
- забезпечується надання правової інформації з різних сфер життєдіяльності громадян у безкоштовній юридичній приймальні;
- організовується ефективна робота з дистантного обслуговування різних категорій користувачів;
- формується штат сучасних інформаційних працівників, які, досконало володіючи електронними інформаційними технологіями, забезпечують відповідно до нинішніх вимог організацію інформаційних ресурсів, підготовку їх до ефективного використання та якісну

доставку користувачам. Виконання перерахованих вище завдань забезпечує новий рівень бібліотечно-інформаційного обслуговування, створює умови для якісного та швидкого публічного доступу до необхідних суспільству інформаційних ресурсів [2, с. 20].

Нині вже можна говорити про те, що в провідних бібліотеках країни перший етап упровадження прогресивних технологій на основі комп'ютерної техніки наближається до завершення. І хоча в сільській місцевості комп'ютеризація основної маси бібліотек ще істотно відстає, перед бібліотечною сферою загалом постають уже нові завдання. Вони пов'язані з динамічним зростанням обсягів електронної інформації, якої потребують усі сфери суспільного життя.

Щоб забезпечити доступ якнайширший кіл користувачів до такого продукту, необхідно значно вдосконалити механізми доступу всіх категорій користувачів до інформаційних ресурсів бібліотек.

За таких умов бібліотечні установи мають стати сучасними інформаційними центрами, одержати технологічні можливості для обробки великих масивів суспільно значущої інформації, сприяти її високопродуктивному використанню. А це, у свою чергу, породжує необхідність озброєння бібліотечних закладів сучасними програмно-технічними засобами, передовими технологічними напрацюваннями у сфері використання електронних інформаційних ресурсів, вибудовування сучасних стратегій їх комплектування.

Нині гостро постають питання щодо приведення наявного вітчизняного інформаційного ресурсу у відповідність із міжнародними стандартами його оформлення. Зрушення в цій галузі можуть спростити доступ до багатих і цікавих фондів України зарубіжних користувачів і таким чином сприяти поглибленню міжнародного співробітництва.

Отже, лише постійне вдосконалення методик інформаційної діяльності бібліотек, їх технічне переоснащення, підвищення кваліфікації кадрів дасть можливість вивести бібліотечну справу на новий, відповідний сучасним запитам, рівень.

Таким чином, перехід до функціонування в умовах ринкової економіки визначив об'єктивну необхідність пошуку оптимальних шляхів забезпечення конструктивних соціально-економічних перетворень; розробки стратегічних концепцій, створення адекватної суспільним вимогам нової моделі розвитку; налагодження економічних механізмів взаємовідносин; опанування новітніх інформаційних технологій; упровадження ефективних форм обслуговування користувачів.

Бібліотеки, стикаючись з новою економічною реальністю, об'єктивно постають перед комплексом проблем, пов'язаних із пошуком оптимальних варіантів організації власного функціонування, з одного боку. З іншого – у процесі формування національного інформаційного ринку

бібліотечні установи мають стати важливим ресурсним механізмом даної форми циркуляції суспільно значущої інформації, позиціюватись відповідним чином як такий механізм.

Нова соціально-економічна реальність, в яку інтегрується бібліотека, зумовила принципово нові підходи до організації різних аспектів інформаційної діяльності: збереження, структурування і використання ресурсів. Цим самим об'єктивно визначається суспільний інформаційний потенціал та ефективність його використання.

На загальну думку спеціалістів, сьогодні бібліотека – це інформаційна інтелектуально-виробнича система, яка є базовою складовою суспільного розвитку України, сукупністю взаємопов'язаних структур і процесів соціально-економічного механізму накопичення, зберігання, створення і розповсюдження бібліотечно-інформаційних продуктів і послуг для забезпечення інформаційно-інтелектуальних та споживчих потреб користувачів. Бібліотеки в Україні перебувають у процесі перебудови й становлення як суб'єкта господарювання з набуттям нових економічних властивостей. Сучасна бібліотека розглядається як складноструктурна, складнофункціональна, активно-динамічна соціальна система, в якій накопичено, особливо за останнє десятиріччя, значний трансформаційний потенціал.

Сьогодні сучасна бібліотека змінюється і прогресує при ефективному використанні властивих їй внутрішніх механізмів, які добираються і застосовуються у відповідь на прояви зовнішньої дії. Зміст системної трансформації бібліотеки детермінується різноманіттям впливу макросередовища і мікросередовища та застосуванням маркетингового менеджменту. Саме такий підхід до керування сучасною бібліотекою забезпечить їй статус важливої для суспільства самодостатньої соціальної системи, реального інформаційного потенціалу, стратегічної основи подальшого соціально-економічного розвитку України [3].

Сьогодні вже є беззаперечним, що адаптація бібліотеки до ринкових умов характеризується реалізацією кількох нетрадиційних цілей: здійсненням цілеспрямованого, дієвого, активного впливу на макросередовище з метою досягнення ефективних законодавчо-нормативних умов та лібералізації державної політики стосовно інформаційної діяльності бібліотек, пошуку додаткових джерел позабюджетного фінансування і взаємовигідних партнерів для співпраці, створенням та реалізацією конкурентоспроможних, суспільно корисних інформаційно-аналітичних продуктів, організації інформаційних, консультативних послуг, необхідних відповідно до потреб ринку інформації.

Не викликає сумніву те, що досягти високого рівня конкурентоспроможності продукції можна, як показує практика, лише через постанову рекламної та маркетингової діяльності. Ставлення до інформаційно-

аналітичної діяльності як до товару сприятиме фінансовій стабілізації цих установ культури, вирішенню техніко-технологічних проблем розвитку нових технологій.

У процесі просування інформаційно-аналітичної продукції, інформаційних та консультативних послуг новою для бібліотек є проблема організації ефективної реклами. У зв'язку з цим абсолютно недопустимим є самозаспокоєння деяких спеціалістів, що закликають використовувати для цього бібліографічні покажчики, рекомендаційні чи інформаційні списки, що друкуються окремими виданнями або в журналах та газетах, через книжкові виставки, каталоги і картотеки.

Такого роду рекомендації не можна порівняти з рівнем навіть сучасної організації рекламної справи в Україні, відсталі за всіма ознаками. Тому каталожно-картотечне інформування має виконувати свої функції, а реклама продукції бібліотек потребує спеціального вивчення, розгляду і розвитку.

Необхідно зазначити, що порядок організації інформаційного забезпечення потреб споживачів залежить від характеру завдань, які стоять перед ними. Але продукт, створений унаслідок інформаційно-аналітичного процесу, має бути придатним для використання замовником, корисним для нього вже в момент свого створення. Тобто ефективність інформаційно-аналітичної діяльності залежить від глибокого вивчення потребзамовника і навіть, як показує наявний досвід, – прогнозування майбутніх потреб.

Таким чином, основним завданням інформаційно-аналітичної діяльності є задоволення інформаційних потреб усіх категорій корпоративних та індивідуальних користувачів.

При цьому процес інформаційно-аналітичної діяльності має дві складові: інформаційну і аналітичну.

Процес інформаційної роботи – це послідовна сукупність операцій (відбір, накопичення, зберігання, обробка, видача інформації), що дає змогу швидко знайти в повному обсязі потрібні матеріали. У свою чергу, відбір і обробка матеріалів – це підготовчий етап процесу аналітичної роботи, під час якого здійснюється пошук інформації, перевірка її якісних характеристик, а також її обробка з метою створення умов для правильної оцінки фактів, подій і явищ. Необхідність пошуку існуючих зв'язків між окремими явищами зумовлює появу і розвитку аналітичних методів.

Таким чином, стрімкий розвиток інформаційних технологій радикально змінив філософію бібліотечної справи, виводить бібліотечні структури в число виробників суспільно необхідної, інформаційно-аналітичної продукції.

Актуалізуються запити на прогностичну та консультативну роботу, надання допомоги суспільним інститутам в орієнтації, обробці дедалі

зростаючих масивів інформації, формування національного інформаційного ресурсу шляхом власного виробництва, відбору з масивів глобального інформаційного простору необхідних зарубіжних інформаційних ресурсів. Реалізація цих завдань обумовлює необхідність серйозної реорганізації бібліотек, перетворення їх на дійсно сучасні інформаційні центри.

Список використаної літератури

1. *Бабич В.* Роль бібліотек в інформатизації суспільства і підвищенні інформаційної культури / В. Бабич // Бібл. планета. – 1998. – № 1. – С. 17–20.
2. *Дедюля С.* Библиотечные фонды. Проблемы формирования и сохранности. Региональный аспект / С. Дедюля // Науч. и техн. б-ки. – 2001. – № 4. – С. 19–23.
3. *Маслакова Н.* Сучасні тенденції формування професійного іміджу бібліотекаря (пленарне засідання) / Н. Маслакова // Бібл. вісн. – 2002. – № 6. – С. 2–5.
4. Про національну програму інформатизації : Закон України від 4 лют. 1998 р. № 3. – К. : Кн. палата України, 1998. – С. 2.
5. Трансформація ролі бібліотек в інформаційному суспільстві : матеріали наук. конф. – Х., 2003. – 113 с.
6. *Шрайберг Я. Л.* Основные положения и принципы разработки автоматизированных библиотечно-информационных систем и сетей: главные тенденции окружения, основные положения и предпосылки, базовые принципы / Я. Л. Шрайберг. – М., 2001. – 100 с.
7. *Щербинина О.* Воспитание библиографической культуры пользователей в НТБ / О. Щербинина // Науч. и техн. б-ки. – 1999. – № 11. – С. 71–74.